

Dialogisch lezen – Micha in advent

Joep Dubbink

Micha is in. Vanuit evangelische hoek worden al enige tijd Micha-kringen aangeboden en wordt gepleit voor een Micha-jaar, waarbij geloof en allerhande maatschappelijke thema's zoals 'arm en rijk' met elkaar worden verbonden.¹ Wellicht zou de profeet er geen bezwaar tegen gehad hebben zijn naam aan zo'n beweging te geven, maar dit weerbarstige boek lezen en begrijpen is nog even iets anders.

Thematiek

Het boek is gesitueerd aan het eind van de achtste eeuw v.Chr. en speelt kritisch in op de veranderingen in de toenmalige samenleving. We laten de vraag wat er aan 'authentiek' materiaal in de tekst te vinden is liggen, ten gunste van aandacht voor de situatie zoals het boek die presenteert.²

Micha moet in dit boek gezien worden als een jongere tijdgenoot van Jesaja. Maar anders dan Jesaja die werkt in het machtscentrum Jeruzalem is hij van boerenafkomst. Micha (van Mi-cha-el = wie is als JHWH) komt uit Moresjet-Gat, in het boerenland van Zuidwest-Juda.

De internationale politieke situatie staat in die achtste eeuw in het teken van de machtsuitbreiding van Assyrië, de heersende macht in Mesopotamië.³ De West-Semitische staten, waaronder Juda en Israël (het Noordrijk, rondom Samaria), verzetten zich daartegen, samen met onder andere Damascus. Er ontstaat een wirwar van coalities: Damascus en Israël proberen Juda te dwingen tot een coalitie tegen Assyrië, en als koning Achaz van Juda dat weigert, belegeren ze Jeruzalem (733-727 v.Chr.), hetgeen mislukt. Achaz had het nog niet zo slecht bekeken. Juda wordt weliswaar vazalstaat van Assyrië, maar met de noordelijke koninkrijkes loopt het veel slechter af: ze worden geminimaliseerd en de bovenlaag wordt weggevoerd. Bij een volgende opstand tegen Assyrië in 722 wordt het zelfs nog erger: Samaria wordt belegerd en ingenomen, het rompsstaatje Efraïm dat nog over was, ontmanteld. Enkele decennia later (701 v.Chr.), ten tijde van koning Hizkia, doet Assyrië ook pogingen om Jeruzalem in te nemen, maar dat mislukt.

Maatschappelijke veranderingen

De Judese maatschappij is van oudsher eenvoudig opgebouwd. Boeren en ambachtslieden met ieder

hun eigen lapje grond, bestuur door dorpsoudsten en relatief weinig centraal gezag. Het geschiedbeeld van het Deuteronomistisch geschiedwerk legt een cesuur bij David en vooral Salomo, die de los-vaste stammenfederatie van een sterker centraal gezag voorziet. Over de historiciteit van dat beeld is veel te doen, maar de profetische protesten lijken te bevestigen dat er in de eeuwen daarna geleidelijk toch wel iets van een staat ontstond, compleet met financiën, administratie en centrale macht. Daarmee gepaard gaan ook sociale veranderingen, zoals dienstplicht en ambtenaren die belasting heffen. Er ontstaat een militaire en ambtelijke elite, en daarmee een meer gelaagde maatschappij. Het ligt voor de hand dat in zo'n samenleving sociale problemen kunnen ontstaan: wie verarmt of sowieso al geen gewicht in de schaal legde (wees en weduwe) krijgt het moeilijk, terwijl de koning en andere grootgrondbezitters aan vermogensvorming doen ten koste van de dorpsbevolking. Tegen die achtergrond moeten profeten als Amos, Jesaja en ook Micha begrepen worden. Een voorbeeld uit Micha 2 volstaat voor het beeld (vgl. ook Am. 4:1-3; Jes. 5:8-24):

- 1 Wee zij die zonde plannen die kwaad bewerken op hun rustbedden: in het licht van de morgen dóén ze het, want het is in de macht van hun hand.
- 2 Verlangen ze velden, dan grijpen ze die en huizen, dan nemen ze die. Zo verdrukken ze de vent met zijn huis, de man met zijn erfdeel.
- 3 Daarom, zo zegt JHWH: Zie, ik plan tegen dit geslacht kwaad waaruit jullie je nekken niet kunt wegtrekken, en waarbij je niet verheven kunt rondgaan, want het wordt een kwade tijd! (Mi. 2:1-3)

Heil en/of onheil?

De profetie van Micha bevat, zoals hierboven al te proeven valt, een behoorlijke dosis oordeels- en dreigprofetie. De profeet is ervan overtuigd dat de gevolgde politiek letterlijk heilloos is, en ellende zal opleveren. Maar merkwaardig genoeg komen er gedeelten in het boek voor in een heel andere toonaard.

Nu is het in de profetische literatuur niet onge-

In de adventstijd staat dit jaar Micha op het leesrooster van de Raad van Kerken. Profetieën van heil en onheil wisselen elkaar af, soms zelfs zo abrupt dat de commentaren het er moeilijk mee hebben. Joep Dubbink wijst de richting voor een sluitende interpretatie, al brengt die pijnlijke keuzes met zich mee.

Prof. dr. J. Dubbink is predikant te Uithoorn (PKN) en bijzonder hoogleraar bijbelse theologie vanwege de Dirk Monshouwer Stichting aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

¹ Zie www.michacursus.nl, overigens met opmerkelijk weinig verwijzingen naar het profetenboek.

² Intussen is wel duidelijk dat wanneer wegvoering en ballingschap (1:16) en de verwoesting van Jeruzalem (3:12) in beeld komen, (ook) aan de Babylonische tijd gedacht moet worden.

³ Zie bijv. H. Jagersma, *Geschiedenis van Israël in het oudtestamentische tijdvak*, Kampen: Kok 1979, 219-227.

woon dat onheilsprofetieën en heilsverkondiging elkaar afwisselen. Het accent ligt op het eerste type,⁴ maar soms breekt het licht door het donker van het onheil heen. Het lastige bij Micha is dat beide soorten profetie niet in een zinvolle volgorde lijken te staan – bijvoorbeeld eerst oordeel, en daarna loutering, vergeving en heil –, maar kriskras door elkaar. De profeet die zijn volk het ene moment nog dreigend onheil voorhield, lijkt volkomen inconsequent meteen daarna een hoopvolle toekomst te schetsen. Een voorbeeld is het slot van hetzelfde hoofdstuk:

- 12 Ik zal je geheel verzamelen, Jakob,
en het overblijfsel van Israël tezamen bijeen brengen.
ik zal ze behandelen als schapen in de omheining,
als een kudde midden op de weidegrond,
het zal er vol zijn van mensen.
- 13 De Doorbreker zal voor hen optrekken,
zij zullen doorbreken, de poort doorgaan
en daardoorheen uittrekken,
hun koning voor hen uit,
en Jhwh aan hun hoofd.
(Mi. 2:12-13)

Het ligt voor de hand deze verzen positief te duiden. Maar hoe verhouden ze zich dan tot de overwegend dreigende context? Zoals zo vaak in dit soort situaties is er een verwoede strijd gaande om de eenheid van de tekst. De historisch-kritische school ziet hier en elders een bewijs voor de gelaagdheid van de tekst: dit zijn latere aanvullingen door een redacteur. Zo de inleiding op de Willibrordvertaling '95: 'Micha 2,12-13 is waarschijnlijk bij vergissing hier terecht gekomen.' Maar zo heel makkelijk is het niet om deze positieve teksten te isoleren, want ze zijn verweven met het geheel.

Anderen stellen: het probleem ligt niet in de tekst, maar bij de lezer die niet in staat is met de spanningen in de tekst om te gaan. Zo probeert men de tekst als een geheel te behouden, maar dat valt ook niet mee: een leeswijze die bovenstaande verzen tóch niet positief duidt lijkt onwaarschijnlijk.⁵ Het wellesnietesdebat tussen deze twee scholen is vrij onvruchtbaar, en menigmaal krijg je de indruk dat wie de tekst wil houden zoals die is wel erg moeilijke exegetische bokkensprongen moet maken, terwijl degene die de tekst als bewerkt ziet zich er wel makkelijk vanaf maakt.

Dialoog in de tekst

Er is een derde, originele oplossing, die alweer een tijd geleden naar voren werd gebracht door A.S. van der Woude.⁶ Hij probeert te laten zien dat in het boek Micha een dialoog gaande is, waarbij af en toe de tegenstanders van Micha aan het woord gelaten worden. Dat voorstel is minder vergezocht dan het in eerste instantie lijkt, want in de tekst van Micha

zijn aanwijzingen te vinden voor het citeren van die tegenstanders. Na een felle tirade van de profeet over sociaal onrecht, gevolgd door een onheilsprofetie, lezen we:

- 6 'Preek toch niet zo!' preken zij,
'Preek niet over die dingen,
wees niet onloyaal met je aantijgingen!
- 7 Mag dat gezegd worden, huis van Jakob?
Is Jhwh zo kort van geduld
of zijn dit zijn daden?
Zijn mijn woorden niet weldadig
voor [mensen met] een oprechte levenswandel?
(Mi. 2:6-7)

In vers 6 komen Micha's tegenstanders aan het woord: zij die de profeet de mond willen snoeren, omdat zijn woorden niet loyaal zijn. Het lijkt erop dat zij ook in de eerste helft van vers 7 nog aan het woord zijn. De argumentatie: 'Je neemt de trouw van JHWH niet serieus', is ook uit andere profetenboeken bekend – Jeremia heeft heel wat te stellen met dit soort tegenstanders, die hem wegzetten als een zwartkijker en doemdenker. De spannende exegetische beslissing is waar je de aanhalingstekens plaatst, dus waar je veronderstelt dat de profeet zelf weer het woord neemt: halverwege vers 7 lijkt logisch, maar een directe aanwijzing is er niet.⁷ Een van de argumenten tegen deze *dialogische* benadering van de tekst is derhalve dat de tekst zelf te weinig aanwijzingen zou geven om deze exegese hard te maken. Inderdaad, gedetailleerde regieaanwijzingen zoals wij die bij een script gewend zijn, vinden we niet, maar daarbij zijn twee dingen op te merken. Ten eerste zijn die aanwijzingen soms wel degelijk te vinden, wanneer je goed leest: na 2:12-13, toe te wijzen aan de tegenstanders, gaat de profeet op ongebruikelijke manier verder: 'Maar ik zei: "Hoor toch, hoofden van Jakob en leiders van het huis van Israël, zouden jullie het recht niet moeten kennen?"' (Mi. 3:1) Het opmerkelijke 'Maar ik zei' lijkt een duidelijke aanwijzingen voor de wisseling van spreker.⁸ Het mag waar zijn dat we graag meer van zulke aanwijzingen zouden willen hebben, om meer zekerheid te krijgen over de rolverdeling. Maar wanneer we de tekst voorlezen, komt er meer duidelijkheid. Een voorlezer kan in de voordracht de teksten van de tegenstanders als tegenstem laten horen, en proefondervindelijk is mij gebleken dat dat zonder misverstand lukt. Het zou kunnen zijn dat de tekst van Micha ook meteen na zijn ontstaan zó geklonken heeft. Ongevocaliseerde Hebreeuwse teksten missen wel meer informatie (klinkers, interpunctie, accenten) die wij in een geschreven tekst onontbeerlijk vinden maar die in een voorleestradietie bekend verondersteld werd; wellicht hoort daar de rolverdeling ook bij. Overigens heeft alleen de Groot Nieuws Bijbel 1996 de indeling van Van der Woude integraal

⁴ In de mond van Jeremia klinkt als vanzelfsprekend: onheilsprofetie is normaal, heilsprofetie is de uitzondering die zich nog maar moet bewijzen (Jer. 28:8-9).

⁵ Zo bijv. N.A. Schuman, Micha (Verklaring van een Bijbelgedeelte), Kampen: Kok 1989, 54-56: de verzen hadden oorspronkelijk dreigende betekenis, maar ook hij moet toegeven dat ze later ook voor positieve interpretatie openstonden.

⁶ A.S. van der Woude, *Profeet en Establishment, een verklaring van het boek Micha* (exegetische studies), Kampen: Kok 1985 en *Micha* (De Prediking van het Oude Testament), Nijkerk: Callenbach 1985.

⁷ Of het moest zijn de wisseling naar de eerste persoon: 'mijn woorden'. Maar hier wordt vaak met minimale tekstwijziging 'zijn (JHWH's) woorden' gelezen, en daarmee verschuift meteen het perspectief.

⁸ In de profetische literatuur komt wa'omar, bijna altijd voor in dialogen of als reactie op een gebeuren, zie Ez. 37:3, Am. 7:2.5, Zach. 2:2.4, enz.

overgenomen, door cursief de sprekers aan te duiden: Micha ... – tegenstanders ...

Micha versus tegenstanders

Wanneer we voor dit moment de hypothese van Van der Woude volgen, wordt het interessant de vraag te stellen naar de inhoud: wat willen die tegenstanders, wat is hun theologische argumentatie en wat stelt de profeet Micha daartegenover? 'Profeet tegenover profeet' is een thema dat in het boek Jeremia veel meer is uitgewerkt: daar voorzeggende tegenstanders onveranderlijk vrede en voorspoed, waar de ware profeet op goede gronden meent te moeten waarschuwen: 'Zij genezen de wond van mijn volk eenvoudig door te zeggen: 'Vrede, vrede!' – maar er is geen vrede!' (Jer. 6:14 / 8:11).

Deze tendens tot oppervlakkig positief denken is in het boek Micha ook waarneembaar, maar daar komt nog iets bij: een afwijzen van kritiek op bovenlaag en leiders, en een verlangen naar een leider die stevig ingrijpt. In de adventstijd, waarin Micha gelezen wordt in het kader van Messiaanse verwachting, is dat natuurlijk bij uitstek interessant.

Hierboven was al sprake van een leidersfiguur die de tekst de 'Doorbreker' noemt (Mi. 2:12v). In hoofdstuk 5 schetst Micha het beeld van een anti-koning (het woord koning valt met opzet niet) uit het kleine Bethleem tegenover de falende heerser in Jeruzalem (Mi. 5:1-3). Maar dan horen we ineens:

- 4 Maar deze zal veilig zijn!⁹
 Als Assur komt in ons land,
 en als hij binnentreedt in onze paleizen,
 dan doen wij tegen hem opstaan zeven herders,
 en acht leiders der mensen;
 zij zullen het land Assur weiden met het zwaard
 en het land van Nimrod met de kling;
 hij zal ons redden van Assur
 als het komt in ons land,
 en binnentreedt in ons gebied.

Zo'n martiale houding tegenover Assur valt moeilijk te rijmen met het slot van hoofdstuk 4, waarbij juist de teloorgang van Juda werd voorzien. Zwaard en kling passen niet goed bij de heerser uit Betlehem in Micha 5:1-3.

Een bevestiging van die spanning in de tekst vinden we in de volgende verzen, Micha 5:6 en 7, die bijna parallel opgebouwd zijn ('Dan zal het overblijfsel van Jakob te midden van de natiën zijn als...') maar de invulling verschilt. Vers 6 gebruikt voor de aanwezigheid van Jakob te midden van de volkeren het beeld van dauw en regen op dorstig gras, vers 7 heeft het over een leeuw die verscheurt. Natuurlijk kun je die beide beelden naar elkaar toe buigen, maar het lijkt veel natuurlijker om vers 7 te zien als een parodie van de tegenstanders op Micha's eigen woorden: 'Dauw? Slappe hap, een leeuw zal je bedoe-len!' Zo wordt een krachtige presentie van Juda op het internationale toneel gepropageerd, tegengesteld aan de bescheiden insteek van Micha en aan de profetie in bredere zin (Jes. 31:1; Jer. 27).

Afscheid van geliefde teksten en van argeloos lezen

Wie Van der Woudes voorstel volgt, 'verliest' onvermijdelijk een aantal tekstgedeelten, omdat die aan Micha's tegenstanders toevallen. Het is geen toeval dat daar ook geliefde teksten bij zijn; juist gedeelten die wij graag citeren staan immers onder de verdenking bij de toenmalige lezers ook wat al te goed te vallen. Een voorbeeld is Micha 4:1-3, 'zwaarden en ploegscharen': zou het kunnen dat Micha's tegenstanders hier het vrijwel gelijke visioen in Jesaja 2:1-4 citeren? De ruimte ontbreekt om dat hier te argumenteren, maar ik meen dat ook dán zo'n tekst zijn functie houdt, maar nu als waarschuwing dat heilsprofetie altijd het risico loopt kritiek toe te dekken en hoorders in slaap te sussen.

Deze dialogische leeswijze spreekt mij aan, omdat ze allerlei moeizame constructies om spanningen in de tekst te verklaren overbodig maakt, en toch de tekst niet uiteenrafelt in fragmenten. Tegelijk is de argeloosheid van de Bijbellezer wel weg: teksten als *fast food*-bemoediging biedt Micha hoe dan ook niet. Werk aan de winkel dus, voor exegeet en prediker.

Foto: Anton Sinke

⁹ Interpretatie van de simpele woorden *wehaja ze sjalom* is hoogst gecompliceerd. De meeste vertalingen trekken ze bij 5:1-3, NBG '51 en Naardense Bijbel: 'en hij zal vrede zijn', NBV 'en hij brengt vrede.' Er pleit echter veel voor vs. 3, dat eindigt op 'einden der aarde', als afronding te beschouwen en *wehaja ze* ('Maar deze hier') te zien als de stem van hen die op de heersende koning blijven vertrouwen.